

Komunistična uničevalnica na Golem otoku

IVO ŽAJDELA

Okoli leta 1950, v času informbiroja oziroma jugoslovanskega spora s Stalinovo Sovjetsko zvezo, so Brozovi komunisti izkoristili ta »spor« in zaprli in obsodili mnoge ljudi, ki jim niso bili všeč. Odpeljali so jih v pekel Golega otoka, Svetega Grgurja, Bileče in drugih strahotnih zaporov takratne socialistične Jugoslavije.

Ene so »obsodili«, nekaterim pa so upravni organi, za katerimi je bila Udba, »le« izrekli t. i. administrativni ukrep, s katerim so jih odpeljali na suženjsko »prisilno delo« ali v pekel Golega otoka, Svetega Grgurja, Bileče in drugih strahotnih zaporov takratne socialistične Jugoslavije.

Pisal sem že o knjigi *Slovenski književniki in književnice v komunističnih zaporih*, v kateri je Andrijan Lah prikazal 60 slovenskih književnikov, esejistov in publicistov, ki so jih v dolgem obdobju sociali-

stičnega raja ugrabili, zaprli, »obsodili«, potem pa trpinčili na deloviščih ali po zaporih. Zgodbe o trpljenju in o mučen(j)ih v komunističnem režimu v letih od 1945 do 1990 si sledijo ena za drugo. Naj za ilustracijo povzamemo zapise o štirih pisateljih, ki so jih komunisti mučili na Golem otoku.

Vinko Möderndorfer

Vinko Möderndorfer (1894–1958) je bil publicist in narodopisec. Rodil se je v Dolah v Ziljski dolini na Koroškem. Šolo je obiskoval v Melvičah, na učiteljski v Mari-

boru pa je maturiral tik pred začetkom prve svetovne vojne leta 1914. Iz političnih razlogov (kot »sumljivega«) so ga na začetku te vojne za nekaj časa zaprli.

Sprva je bil oproščen vojaščine in je začel učiteljevati v Št. Vidu pri Ptujju. Leta 1915 so ga mobilizirali, vojno je preživel v vojaški suknji. Po vojni je bil ponovno učitelj (Mežica), a se je posvetil tudi političnemu delovanju v socialnodemokratski stranki. Kljub svoji politični usmeritvi

Goli otok, vodni zbiralnik nad nekdanjim taboriščem

je postal leta 1929 šolski upravitelj pri Sv. Juriju pod Kumom.

Informbirojevci

Ob svoji predvsem etnološki publicistiki (knjiga *Slovenska vas na Dolenjskem*, 1938) je bil tudi Möderndorfer zavzet zbiralec ljudskega gradiva (*Narodne pripovedke iz mežiške doline*, 1924). Leta 1946 se je zaposlil pri Mohorjevi družbi v Celju in istega leta pri tej založbi izdal *Koroške narodne pripovedke*.

V letih 1945–1948 je bila Jugoslavija zagreta sovjetska podanica, 1948. pa je bila objavljena presenetljiva resolucija informbiroja, naslednika nekdanje kominterne in izvajalca sovjetske politike. Ob sovjetskih gulagih se je tedaj pojavil v Jugoslaviji Goli otok in nov tip zapornikov, t. i. informbirojevcev (ali tudi »stalinistov«). Te je režim množično zapiral in pošiljal na Goli otok, na Sveti Grgur (sosednji otok Golega otoka) in v druge jugoslovanske kaznilnice.

Otok brez milosti

Dimitrij Žilevski je v svoji knjigi *Otok brez milosti* (Maribor, 1995) navedel več dragocenih seznamov zapornikov, ki mu jih je prizadevno uspelo zbrati. Seznam ljudi, ki so jih aretirali na območju Slovenije (od konca 40. do začetka 50. let). Seznam obsega 322 imen, a najbrž ni popoln.

Drugi seznam je seznam slovenskih zapornikov na Sv. Grgurju (31 imen), tretji je seznam slovenskih zapornikov v Bileči (52 imen). Möderndorferja so aretirali

Zgoraj udbovska gesla Titu in »novom putu«, spodaj novodobni grafiti na Golem otoku

25. aprila 1948 in odpeljali na Goli otok. Izpustili so ga 29. avgusta 1951, torej po treh letih in štirih mesecih.

Čas, ki ga ni

Na Golem otoku se je ob Möderndorferju znašlo še šest slovenskih književnikov: Vladimir Kiauta, Janez Logar, Ludvik Mrzel, Vladimir Premru, Cvetko Zagorski in Milica Ostrovska. O svoji mučni jetniški kalvariji je pisal edino Cvetko Zagorski, in to šele v 80. letih, ko se je sploh moglo o občutljivi temi Golega otoka kaj napisati.

O Golem otoku je pisalo tudi precej neknjiževniških spominopiscev: Nace Grom v *Skoraj tisoč noči. Zadnja reportaža* (Ljubljana, 1993), Radovan Hrast v *Času, ki ga ni. Preprosta povest o človekovi usodi* (Ljubljana, 1991), Janez Jezeršek v *Arhipelagu Golem. Moja zadnja komandantska potovanja* (Ljubljana, 1989) in Vladimir Kresnik v *Rekviemu za pogubljenega. Poromanjena biografija* (Celovec, 2004).

Ludvik Mrzel

Ludvik Mrzel (1904–1971) je bil pesnik, pisatelj, publicist, prevajalec in urednik. Rodil se je v Loki pri Zidanem Mostu. Osnovno šolo je obiskoval v Trbovljah, gimnazijo pa v Ljubljani, a je bil v šestem razredu izključen zaradi sodelovanja v marksističnem krožku. Kot privatist je leta 1924 dokončal gimnazijo v Srbiji. Na ljubljanski univerzi se je najprej vpisal na medicino, nato pa je prešel na slavistiko, a je študij opustil in se zaposlil kot časninar.

V 20. letih je bil aktiven v komunistični mladinski organizaciji (SKOJ) in v sindikatih. Med drugo svetovno vojno je bil sodelavec OF in so ga zaprli Italijani. Leta 1943 je odšel v partizane, a so ga Nemci kmalu ujeli in odpeljali v taborišče Dachau. Tam je bil urednik dnevnika *Dachauski poročevalec* (od 2. maja do 5. junija 1945).

Dachauski procesi

Junija 1945 se je Ludvik Mrzel vrnil v Slovenijo in bil jeseni tega leta z odlokom ministra za prosveto Ferda Kozaka imenovan za upravnika gledališča v Mariboru. Pripravljal je tudi *Dachauski zbornik*, ki pa so ga zaustavili t. i. dachauski procesi. Že januarja 1947 je bil kot upravnik odstavljen, decembra 1948 pa so ga aretirali in uvrstili med obtožence na enem od dachauskih procesov.

Njegov soobtoženec je bil tudi književnik Igor Torkar. Pri vseh dachauskih procesih je šlo za značilne stalinistične montirane procese, pri katerih so bile obtožbe popolnoma izmišljene, povrh pa še neprepročljive. Brez rezerve jih je lahko upoštevalo zgolj »ljudsko« sodišče, usmerjano s političnimi ukazi.

»Kritizirali« partijo

Tako naj bi bil Mrzel član nekakšnega kulturno-diverzantskega krožka v Ljubljani, ki da je imel pet stalnih in pet perifernih članov. Za zapor pa so bili predvideni le trije od deseterice (ob Mrzlu še Igor Torkar in Ladislav Kiauta). Očitno izmišljenemu »krožku« (bili so

gostilniška družčina) je obtožnica izpostavila, da je »destruktivno kritiziral partijo in vodstvo države« ter je »nasprotoval doslednejšemu uveljavljanju marksističnih kriterijev v ocenjevanju umetnosti, ki jih je vpeljalo v prakso ministrstvo za prosveto«.

Andrijan Lah je zapisal, da je bil zadnji del obtožbe (od »nasprotoval« dalje) »poudarjeno beden, a kaj, ko je bila celotna obtožba pred sodiščem neovrgljiva in je odvetniki niso mogli (in niso smeli) problematizirati«. Tako so komunisti Mrzela pred okrožnim sodiščem v Ljubljani 11. oktobra 1949 »obsodili« na dvanaest let zopora s prisilnim delom. Čeprav je bil predčasno izpuščen 24. novembra 1955, je v zaporih preživel skoraj sedem let. Prišteti je treba namreč še čas od Mrzelove aretacije 1948 do »obsodbe« leta 1949.

Umiranje na obroke

Del zopora je Mrzel preživel tudi na Golem otoku. Igor Torkar je v svojem avtobiografskem romanu *Umiranje na obroke* (Zagreb, 1984) dal besedo Mrzlu, ki je opisal grozljivi sadistični sprejem novih kaznjencev na Golem otoku (enak sprejem opisujejo vsi znani pričevalci).

Na strani 326 tega dela je Torkar najprej takole označil Mrzela: »Ludvik Mrzel, star levičar in pošten liričen pisatelj, ki v življenju ne bi pohodil niti mravlje in na travniku ne bi odtrgal niti regratovega cveta /.../.«

Konec prihodnjic

Zaliv na Golem otoku, kraj trpljenja mnogih žrtev komunističnega nasilja

